

З.М.БОБУР АСАРИДА АДОЛАТЛИ ДАВЛАТ ҒОЯСИ ХУСУСИДА

Муҳаммадамин Абдуваситович Ахунов

*Андижон машинасозлик институти “Иқтисодиёт” кафедраси доценти,
иқтисод фанлари номзоди.*

Аннотация: Мақолада буюк давлат арбоби, моҳир саркарда З.М.Бобурнинг “Бобурнома” асарида баён қилинган давлат бошқарувининг айрим жиҳатлари ҳақидаги қарашлари ва адолатли давлат тўғрисидаг ғоялари ҳақида фикр мулоҳазалар берилган. Бу қарашлар бугунги кунда ҳам ўз қадриятига эга эканлиги тўғрисида сўз боради.

Ключевые слова: работа "Бобурнома", государственное управление, централизованное государство, общественный порядок, политико-правовые взгляды, справедливое государство, традиции.

Калит сўзлар: “Бобурнома” асари, давлат бошқаруви, марказлашган давлат, социал тартиб, сиёсий-ҳуқуқий қарашлари, адолатли давлат, урф-одатлар.

Аннотация: в статье приводятся взгляды Великого государственного деятеля, умелого полководца З.М.Бабур на некоторые аспекты государственного управления и мнения об идеях справедливого государства, которые описаны в работе Бабурномы. Само собой разумеется, что эти взгляды все еще имеют свою ценность сегодня.

Ключевые слова: работа “Бобурнома”, государственное управление, централизованное государство, общественный порядок, политико-правовые взгляды, справедливое государство, обычаи.

Темурийлар наслидан ҳисобланган Заҳириддин Муҳаммад Бобур шох ва адиб, маданият арбоби ва саркарда, эътиқоди бутун ва такводор, ростгуй адабиётшунос ва аламзада ота мақомида бағоят мураккаб, зиддиятлар тўлкини билан йўғрилган тақдир соҳиби эди. У шоир, адиб, шеършунос – адабиётшунос, донишманд, фақиҳ, тилшунос, табиатшунос, мантиқ ва риёзиёт илмларидан пухта хабардор жамоат арбоби сифатида ўзидан бебаҳо маънавий мерос қолдирган. У яхшилик шайдоси эди. Охирги нафасигача эзгулик яловини баланд тутди, фарзанди Хумоюн Мирзога ҳам шу ҳақда васият қилди. Кечирувчанлик Бобур Мирзога ато этилган ноёб неъматлардан эди. У ўзига жабр ўтказган, ҳатто хоинлик қилган, аммо вақти келиб ўша рўйи – рост тан олиб, афв этишни ўтинган мусоҳибларининг гуноҳини кечиб юборган. Ўлмас “Бобурнома” ва

Гулбаданбегимнинг “Ҳумоюннома”сидаги беҳисоб лавҳалар шундай қатъий мулоҳаза учун асос беради [1, 2].

У ўзининг бой мероси, шоҳ асари бўлмиш “Бобурнома”ни ўн икки ёшидан яъни Фарғона мулкига 1494 йили подшоҳ бўлганидан бошлайди. “Саодатманд шоҳ - Заҳириддин Муҳаммад Бобурга ҳинд тупроғида тўрт йилгина (1526-1530 йиллар) ҳукмдорлик нашъасини суриш насиб этди, холос. Лекин Бобур подшоҳ асос солган давлат 332 йил давом этди. Жангу жадаллар, мислсиз уқубатлар, чексиз инсоний изтироблар, ватан соғинчи билан йўғрилган бу йиллар янги туркий - ҳиндий давлатнинг шаклланиш даври ҳамда ҳассос шоир Бобур шеърий ижодининг гуллаган бир фасли бўлди. Гарчанд Заҳириддин Муҳаммад Бобур мазкур юртларга тарих ҳукми билан бу юртларга фотиҳ сифатида лашкар тортиб борган бўлса-да, у ўлкани тақдир тақозосига кўра ўзига ватан тутди, гарчанд туғилган диёри - Андижон, умрининг шиддатли дамлари кечган муаззам Самарқанд соғинчи сўнгги нафасигача ёдидан чиқмаган бўлса-да, ҳинд тупроғига, ҳинд элига ҳам меҳр кўйди, уни обод ва яқдил қилишга интилди, ўзаро адоватли қабилаларни бирлаштириб, марказлашган давлатга асос солди” Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг тарихий хизмати шундаки, у бир томондан, Шайбонихон истилоси туфайли Туркистонда барҳам топган темурийлар сулоласининг фаолиятини ўзга юртларда шуҳрат билан давом эттирган бўлса, иккинчи томондан, ўзи ва авлодларининг мамлакатдорлик сиёсати билан Ҳиндистон давлатчилиги тарихида янги саҳифа очди. Ҳинд мулкини забт этган фотиҳ ўлароқ у ўлканинг бойликларини юртига ташиб кетмади, аксинча, она ватанидан неки ганжу хирож олиб кетган бўлса, барини ўша диёрнинг ободончилигига, тараққиётига сарф қилди. Бобурийлар сулоласининг моддий ва маънавий хазиналари эвазига дунёга келган машҳур мумтоз обидалар, меъморий мўъжизалар бугун Ҳиндистоннинг ҳуснига ҳусн, доврўғига доврўқ қўшибгина қолмасдан, улкан иқтисодий фойда ҳам келтирмоқда [3].

Башарият тарихининг ижтимоий-сиёсий, илмий-маданий соҳаларида салмоқли ўрин тутган сиймолардан бири буюк ватандошимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур улуғ шоир, мохир саркарда ва йирик давлат арбоби бўлиб, давлат ишларини бошқаришни ўсмирлик ёшидан бошлаганда, яъни 12 ёшида Фарғона тахтига ўтирганда, жаҳонда энг қудратли Темурийлар давлати парчаланган бошлади. Катта – кичик темурийзодаларнинг тахт учун ўзаро тўқнашувлари, сиёсий бошбошдоқликлар марказлашган давлат миллий бирлиги ва қудратига кучли салбий таъсир кўрсатган эди. Ана шундай алғов-далғовли, қонли курашлар авж олган пайтда Фарғонанинг ҳокими сифатида тарих саҳнасида пайдо бўлган Заҳириддин Муҳаммад Бобур олдида Амир Темур салтанатини сақлаб қолиш, темурийзодалар орасида нифоқ, тож-тахт таллашишлар ўрнига дўстлик, ҳамкорлик, биродарликни, миллий ҳамжихатликни

кўчайтириш, мамлакатни ташқи душманлар ҳамласидан сақлаб қолишдек буюк мақсадлар турарди. Бу масалада у имкон доирасида қўлидан келадиган ҳамма ишни қилди. Бироқ тарихий шароит унга йўл бермади. Бобур шароит тақозаси билан ўзининг ҳарбий юришларини Афғонистон ва Ҳиндистон ҳудудига кўчирган бўлса ҳам, умрининг охирига қадар ватанга қайтиш фикридан воз кечмади. Унинг бу ниятларини Ҳиндистондан туриб ўғиллари (Хумоюн, Комрон, Хиндол ва Аскаррийга) берган кўрсатмаларидан ҳам кўриш мумкин. Жумладан, у Хумоюнга ёзган хатларидан бирида шундай дейди. «Яна Комронга, Қобулдаги бекларга фармон бўлдиким, бориб санга кўшулуб, Ҳисор ё Самарқанд, ё ҳар сориғаким, салохи давлат бўлса, юругайсиз. Тангрининг инояти била ёғийларни босиб, вилоятларни олиб, дўстларни шод, душманларни нисунгор қилгайсиз, иншооллоху таоло. Агар тангри инояти била Балх ва Ҳисор вилояти муяссар ва мусаххар бўлса, Ҳисорда сенинг кишинг бўлсун. Балхга Комроннинг кишиси бўлсун. Агар тангри инояти била Самарқанд ҳам мусаххар бўлса, Самарқандга сен ўлтургил, Ҳисор вилоятини, иншооллох, ҳолиса қилгумдир» [4].

Бобур Мирзо жисман Ватандан узилган бўлсада, у рухан Ватан билан яшаб ўтди. Қачонлардир она юртга қайтиш учқуни унинг қалбида сўниш бўлган эмас

Учинчи юришнинг муваффақиятсизлиги унинг ширин орзуларини чилпарчин қилди. Шундан кейин унинг юрагида ўз сарҳадларини Ҳиндистонга қараб кенгайтириш орзуси макон тутди. Бобур Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган даврда ушбу ҳудудда сиёсий беқарорлик, феодал тарқоқлик, иқтисодий тушкунлик ҳукм суларди. Ҳиндистон республикасининг биринчи бош вазири Жавохарлаъл Нерунинг таъкидлашича, «аҳвол яна шу боисдан ҳам ёмонлашган эдики, қотиб қолган диний ақидалар ва қатъий, ўзгармас социал тартиб ижтимоий турмушнинг асосини ташкил қилиб, тараққиётни тўхтатиб қўйган эди» [6].

Бобур асос солган салтанат, мамлакатни ана шундай инқироздан олиб чиққан, мамлакат сиёсий жиҳатдан бирлаштирилган, маданий жиҳатдан юксалганлиги билан характерланади. Бобур Афғонистондаги каби Ҳиндистонда ҳам маҳаллий аҳолининг диний эътиқодларига, урф-одатларига, маданияти ва қадриятларига эркинлик берди. Атрофига ерлик олим ва фозилларни тўплади. Уларнинг маслаҳатларига эътибор билан қаради. Ўзининг қўл остидаги мамлакатларнинг кўпларида сарой ва қасрлар қурдирди ва боғлар яратди [7].

Бобурнинг сиёсий-ҳуқуқий қарашлари «Бобурнома»да ўз аксини топган. Асарда узок муддат давомида юз берган ижтимоий-сиёсий ва тарихий воқеалар хронологик тартибда баён қилинган ва унда XV аср охири XVI аср бошларидаги Ўрта Осиё, Хуросон, Афғонистон ва Ҳиндистонда юз берган ҳодисалар тасвирланган [8].

Умуман, «Бобурнома»да XV асрнинг охири-XVI асрнинг бошларида ҳукмрон мавқени эгаллаган Хасан Яъқуббек, Узун Хасан, Али Дўст Тагойи, Аҳмад Танбал, Ҳисравшоҳ каби ҳарбий амалдорлар, Абдул Али Тархон, Боки тархон каби арбобларнинг ахлоқи, салтанатни бошқаришдаги хусусиятлари ҳақида кенг ҳикоя қилинади. Айниқса, сиёсий қарашларида адолатли давлат бошқарувини орзу қилган Бобур, Ҳусравшоҳнинг золимлигини, айёрлигини, халққа етказган жабру-ситамларини қоралайди [9].

Биринчи президентимиз Ислоҳ Каримов 1994 йил 4 октябрда Андижон вилоятига қилган сафари чоғида Бобур номидаги миллий боғда ўрнатилган ёдгорлик мажмуини зиёрат қилиб, «Хотира дафтарига» қуйидаги эсдалик сўзларини ёзиб қолдирди. «Бобомиз Захриддин Муҳаммад Бобур номи билан ҳар қанча фахрлансак арзийди. Ўзбек халқининг доврўғини дунёга таратган улуғ аجدодларимиздан бири ўларок, ул зот бизнинг тарихимизни кадрлашга, келажакка буюк ишонч билан қарашга ўргатади. Бобур каби мумтоз инсонларни дунёга берган халқ ҳеч қачон хор бўлмайди, муқаррар тарзда саодатга эришади...» Бугунги кунда жаҳон илм-фани ва маданиятига бекиёс ҳисса қўшган Захриддин Муҳаммад Бобур сингари улуғ аجدодларимиз фаолияти ва бебаҳо меросини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади [10].

Бобурнинг “Бобурнома”сини инглиз тилига таржима қилган Эрскин Бобур ҳақида шундай дейди: “Бобур характерининг энг мислсиз белгиси унинг бошқа мулкдорларникига мос келмаслигидадир”. Бобур тахтга эга олий ҳукмдор бўлганлигига қарамай, оддий турмушнинг энг яхши туйғуларини ва иштиёқини ўзида сақлаб қолган [11].

Дарҳақиқат, Бобурнинг фикр доираси, ниҳоятда кенг, эрудицияси жуда чуқур, хотираси эса, “Бобурнома”да кўзга ташланишича, ғоятда кучли, ҳақиқатдан ҳам кишини ҳайратда қолдирадиган даражада ўткир бўлган. Уни нафақат табиат, балки, унинг барча сиру синоатлари, бемисл гўзалликлари ва уларнинг асл моҳияти, айни чоқда, ҳайвонотлар дунёси, яна муҳими, уларнинг ўзига хос хусусиятлари, шунингдек, ижтимоий-мафкуравий ҳаёт, ҳарбият, демакки, олам-борлиқ, ундаги жамики катта-кичик масалалар, уларнинг манба ва манъшалалари қизиқтирган. Шу тариқа у ҳамиша янгиликка ва камолотга интилган [13].

Бобурнинг маънавий мероси тўғрисида машҳур ҳинд ёзувчиси Мулк Рож Онанд шундай дейди: “Улуғ Бобур мемуар ёзганлиги маълум. У поэтик прозада ёзган эди. Бу китоб биз билан сизнинг меросимиздир. Бу Ўзбекистондаги каби бизда ҳам ғоят қадрланади. Ҳиндистоннинг баъзи рассомлари, жумладан, Бобурнинг чевараси ушбу китобга расмлар чизган. Бу ажойиб кулёманинг бир нусхаси Москвада сақланмоқда. Уни бутун дунёдаги ажойиб санъат асарларидан деса бўлади. Биз дунёдаги энг гўзал асарлардан бирини

Ўзбекистон ва Ҳиндистон ўртасида баҳам кўрамир”. Бу каби ҳароратли сўзлар Бобур Мирзо ва унинг меросига берилган ҳаққоний баҳо бўлиши билан бирга, бобурийларнинг ҳинд мамлақати тарихида тутган ўрни ва ролини ҳамда маънавий меросининг кичик бир қисмини ҳолисона кўрсатиб беради [14].

Фойдаланилган адабиётлар

1. Nizomiddinov N. Buyuk Boburiylar tarixi (XV-XIX asr). –Т. : Fan texnika, 2012. –516 b.
2. Komilov N. Tasavvuf yoki komil inson axloqi. 1-kitob.-Toshkent: YOzuvchi, 1996, 147-b
3. "Boburnoma" uchun qisqacha izohli lug‘at. Tuzuvchi: F.Ishoqov. - Andijon, 2008
4. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. 1-qism. Nashrga tayyorlovchilar P.Shamsiyev, S.Mirzayev, - Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti, 1948.
5. Абдуллаев У. С., Каримова М. А. Обряды, связанные с посещением мазаров у женщин Ферганы: традиция и современность //Международный научно-исследовательский журнал. – 2015. – №. 6-4 (37). – С. 72-74.
6. Абдуллаев У. С., Каримова М. А. основные направления традиционных межэтнических процессов в ферганской долине (XIX–XX в. в) //Социально-гуманитарный вестник Юга России. – 2014. – №. 4. – С. 3-7.
7. Abdurayumovna K. M. INTERACTION OF OBJECT, SUBJECT AND SYNERGETIC CATEGORIES IN SCIENTIFIC WORK //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 3. – С. 25-29.
8. Каримова М. Improving technical philosophy and changing human thinking //O‘zbekiston milliy universiteti xabarlar, 2022,[1/5] issn 2181-7324.
9. Абдуллаев, Улугбек Сайданович, and Рафик Сотволдиевич Атаханов. "ИЗ ИСТОРИИ УЗБЕКСКО-КИРГИЗСКИХ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ)." *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов* 2 (2014): 120-124.
10. Abdullayev U. S. TRAINING OF HIGHER EDUCATION PEDAGOGICAL CADRES IN UZBEKISTAN DURING THE INDEPENDENCE YEARS: PROBLEMS AND SOLUTIONS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 7. – С. 125-129.
11. Абдуллаев У. С., Каримова М. А. основные направления традиционных межэтнических процессов в ферганской долине (XIX–XX в. в) //Социально-гуманитарный вестник Юга России. – 2014. – №. 4. – С. 3-7.
12. Абдуллаев У. С. Фарғона водийсида этнослараро жараёнлар //XIX-XX аср бошлари). Тарих фанлари док. Дисс. – 2005. – Т. 2006. – С. 5.
13. Абдуллаев У. С. Изучение однонациональных и национально-смешанных семей в сельских местностях Андижанской обл //Новое в этнографии. – 1989. – №. 1. – С. 85.
14. Абдуллаев У. С. Традиционные и современные межэтнические связи в сельских местностях Ферганской долины : дис. – Ин-т истории, 1991.